

УДК 37.015.31:7

Н. О. Зеленська,

аспірант

(ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка")

zezlenaskanatalya@yandex.ru

ЕСТЕТИЧНА Й ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА – НАЙВАЖЛИВІШІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування естетичної та художньої культури особистості. Використовуючи історичний екскурс, автор роз'яснює природу виникнення в людини особливих чуттєвих реакцій і образного сприйняття. З цією метою необхідно використовувати засоби, методи й форми естетичного та художнього виховання, які спрямовані на розвиток творчої фантазії та художньо-естетичного світосприйняття. Успішність процесу розвитку естетичної та художньої культури творчої особистості залежить від багатьох чинників, серед яких особливе значення має вияв ініціативи, багатої фантазії, ступінь художньої освіченості, широти інтересів у сфері мистецтва, глибина його розуміння й розвинена здібність адекватної оцінки художніх цінностей. Усі ці характеристики концентровано представлені в понятті художнього смаку – естетично значущої властивості особистості, що формується й розвивається в процесі її спілкування з мистецтвом. Оскільки кожна особистість має здібності до сприймання й розуміння мистецтва, то розвиток подібних нахилів, формування здібності розуміти образну мову мистецтва, адекватно сприймати художні твори – необхідна умова успішного формування естетичного досвіду й естетичної культури. Різноманітні види діяльності людини не підміняють мистецтво, тобто мистецтво не замінює жодну з форм діяльності людини, а навпаки, воно специфічно відтворює, моделює кожну з них. У цьому й полягає основна особливість мистецької діяльності в її всезагальній формі. На сучасному етапі робляться спроби виділити контури формування у творчій особистості естетичної та художньої культури.

Ключові слова: виховання студентів, професіоналізм, майстерність, духовність, естетика.

Естетичне виховання особистості відбувається з перших кроків маленької людини, з перших її слів, вчинків. Не що інше, як навколишнє середовище відкладає в душі відбиток на все подальше життя. Спілкування із сім'єю, однолітками й дорослими, поведінка оточення, їхній настрій, слова, погляди, жести, міміка – усе це відкладається, фіксується у свідомості. Так яким же має бути естетичне, художнє виховання, щоб повною мірою вплинути на повноцінне формування творчої особистості, і від яких критеріїв воно залежить?

Естетичний смак – це поняття ширше, ніж смак художній, він виявляється у ставленні до мистецтва. Представники творчих професій (письменники, музиканти, художники, дизайнери), володіючи художнім смаком, мають, безумовно, і естетичний смак, який виявляє своє естетичне ставлення до об'єктивної дійсності загалом і до окремих її галузей. Художній смак – це й відчуття, розуміння краси в житті, це й передача почуття прекрасного у своїй творчості [1].

Поняття "духовна взаємодія" ще не набуло широкого загалу, не ввійшло в лексикон сучасного вчителя, тому зупинимося більш детально на його тлумаченні.

На основі наукових праць В. Сухомлинського (він не живив цього терміна) можна дати таке визначення поняття "духовної взаємодії": духовна взаємодія – це джерело духовного розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу, шлях до їх саморозвитку [2].

Виходячи з духовних позицій М. Бахтіна, духовна взаємодія – процес гармонізації індивідуального "Я", що є поштовхом і духовним початком перетворень внутрішнього світу особистості, продуктом спільного переживання.

На думку Т. Сущенко, духовна взаємодія – єдиний двосторонній процес цілеспрямованого виховання й самовиховання духовно-моральних якостей. Цілком підтверджується думка Л. Виготського про те, що перед тим, як подавати певні знання, учитель повинен викликати відповідні емоції учнів і зробити все для того, щоб ці емоції пов'язати з новим знанням, пам'ятаючи, що тільки ті знання можуть засвоюватися, які пройшли через почуття учня. Усе інше є мертвим знанням, яке вбиває будь-яке ставлення до навколишньої дійсності [3: 374]. У роботах останніх років усе більше спостерігаємо тенденцію зростання інтересу не тільки до творчості як загального явища, а як виховання творчої, духовно зрілої особистості. Тому наше дослідження присвячене організації такого навчально-виховного процесу, дидактичною основою якого є духовна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, їх духовне взаємозбагачення, зростання інтересів і розширення поглядів на сучасний світ, його предмети, людину, самих себе, вільний вибір пропозицій, знаходження таких нових підходів, що не були передбачені особистим досвідом та соціальним середовищем.

Мета нашої статті полягає в окресленні шляхів розвитку творчої особистості засобами естетичної й художньої культури.

Наші дослідження торкнулися педагогічної спадщини великого педагога-теоретика, педагога-філософа К. Ушинського, який відкрив нові шляхи розвитку педагогіки, підняв її на вищий щабель, здійснив педагогічний синтез наукових знань про людину, змінив традиційні погляди на завдання виховання. Він уважав головною фігурою у вихованні учнів учителя, його духовний і творчий потенціал як промінь сонця для молоді душі, який нічим замінити неможливо.

Ми вважаємо, що духовний розвиток, духовне виховання людини здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою та вірою, уроки всіх цих великих вихователів людини розвивають її душу тільки тоді, коли душа до цього підготовлена. В. Сухомлинський – великий педагог, він глибоко розкрив душу юної людини, яка пізнає світ й утверджує себе в ньому.

У широкому сенсі під духовним, естетичним вихованням розуміють спрямоване формування в людині її естетичного ставлення до дійсності. Це специфічний вид суспільно значимої діяльності, здійснюваної суб'єктом (суспільство та його спеціалізовані інститути) по відношенню до об'єкта (індивід, особистість, колектив) з метою вироблення в нього системи орієнтації у світі естетичних і художніх та духовних цінностей відповідно до сформованих у даному конкретному суспільстві уявлень про їх характер і призначення. У процесі виховання відбувається прилучення індивідів до цінностей, поступовий перехід у внутрішній духовний зміст. На цій основі формується й розвивається здатність людини до естетичного сприйняття й переживання, її естетичний смак. Виховання красою та через красу формує не тільки естетично-ціннісну орієнтацію особистості, а й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, побуті, вчинках і поведінці і, звичайно, у мистецтві [2: 137].

Отже, естетичне виховання формує й розвиває всі духовні здібності людини, необхідні в різних галузях творчості. Воно тісно пов'язане з моральним вихованням, оскільки краса виступає своєрідним регулятором людських взаємостосунків. Завдяки красі людина часто інтуїтивно тягнеться до добра. Мабуть, тією мірою, якою краса збігається з добром, можна говорити про моральні функції естетичного виховання. Вельми помітна роль естетичного виховання в розвитку пізнавальної здібності особистості. Актуальним передусім є розвиток естетичної та художньої культури майбутніх представників творчих професій засобами мистецтва, зокрема театрального, як унікального й синтетичного, оскільки саме воно є особливою формою активності людини, засобом пізнання світу, морального очищення, існування загалом.

Розроблення питань формування естетичної культури студентів здійснили вчені В. О. Кудін, Г. І. Кутузова, Н. Є. Миропольська, О. П. Рудницька та інші. Однак потреба широкого запровадження активних форм і методів естетичного виховання у вищих навчальних закладах набуває особливої актуальності в період реформування вищої освіти. Дослідники відзначають, що формуючи "естетичне мислення", ми сприяємо цілісному охопленню на індивідуальному рівні особливостей культури даної епохи, розуміння її єдності й стилістичної спорідненості.

Разом з тим, віддаючи данину естетичному вихованню як специфічному способі розвитку "інтелектуальної орієнтації", не можна абсолютизувати гносеологічний підхід, що на практиці може відобразитися в суто просвітницькому розумінні сутності й завдань естетичного виховання, художньої освіти, навчання. Навчити індивіда сприймати вже готові продукти естетичної діяльності – це важливе, але аж ніяк невичерпне завдання будь-якого виду творчої діяльності, оскільки саме розвиток творчих здібностей особистості і слід вважати головним завданням естетичного виховання. Естетичне освіта, залучення людей до скарбниці світової культури й мистецтва – усе це лише необхідна умова для досягнення головної мети естетичного виховання – формування цілісної особистості, творчо розвиненої індивідуальності, що діє за законами краси.

Покладаючись на сформовану практику виховної роботи, звичайно виділяють такі структурні компоненти естетичного виховання:

- естетична освіта – закладають теоретичні й ціннісні основи естетичної культури особистості;
- художнє виховання в його освітньо-теоретичному та художньо-практичному вираженні, яке формує художню культуру особистості в єдності навичок, знань, ціннісних орієнтацій, смаків; естетична самоосвіта й самовиховання спрямовані на самовдосконалення особистості;
- виховання творчих потреб і виявлення здібностей. Серед останніх особливу значущість мають так звані конструктивні здібності: темперамент, інтуїтивне мислення, творча уява, бачення проблем, подолання стереотипів та інше.

Естетичне й художнє виховання здійснюється на всіх етапах вікового розвитку творчої особистості. Чим раніше вона потрапляє в атмосферу цілеспрямованого естетичного впливу, тим більше підстав сподіватися на його результативність. З раннього віку дитина долучається до пізнання навколишнього світу, через наслідування оволодіває елементами культури дій і спілкування з людьми. Гра – первинний і продуктивний спосіб пробудження творчих здібностей, розвитку в дитини уяви та накопичення перших естетичних вражень. Одержуваний через спілкування й діяльність досвід формує в дітей дошкільного віку елементарне естетичне ставлення до дійсності й мистецтва [4: 12].

Дитина росте в сім'ї. Коло її первісного спілкування обмежене батьками та найближчими родичами, відповідальність яких за формування світу естетичних почуттів і уявлень дитини надзвичайно велика. Добре

відома сила дитячих вражень, їх довговічність. Фундамент естетичної культури майбутньої особистості закладається саме в сім'ї, у ранні етапи становлення, коли розумовий розвиток дитини відбувається особливо бурхливо. А тому такою важливою є педагогічна грамотність батьків, культурний клімат у сім'ї.

Естетичне осягнення предметів відбувається через колір, їх форму, величину. Важливо, щоб іграшки відповідали вимозі різноманітності і святковості. Здатність аналізувати й схоплювати форму розвивається за допомогою картин, предметного моделювання, конструювання. Формування в початковий період виховання навички, знання, емоційно-сміслових орієнтацій, залишаючись вихідною базою, отримує в подальшому своє поглиблення й збагачення, переростаючи в систему естетичної культури особистості. У шкільні роки цей процес знаходить вираження в оволодінні сенсорно-чуттєвими прийомами осягнення художніх і естетичних явищ, тобто набуття вмінь, навичок виховання та оцінки, у збагаченні емоційних реакцій. Відбувається накопичення знань про художні та естетичні явища [5: 45].

У сучасній школі та інших навчальних закладах у процесі декларування формування гармонійно розвиненої особистості мету навчання й виховання спостерігаємо в ухилі в спеціалізацію: створюються класи фізико-математичного профілю, з поглибленим вивченням іноземних мов і так далі, спрямовані в основному на розвиток тільки відповідних спеціальних здібностей. У цих умовах значимість вивчення учнями предметів естетичного циклу зростає. Підтвердження цього є психолого-педагогічні дослідження.

Оцінюючи роль естетичного виховання в системі освіти, загалом можна стверджувати, що воно сприяє формуванню творчого потенціалу, маючи позитивний вплив на розвиток різних властивостей, що входять у творчий комплекс особистості.

У наступні вікові етапи духовне й практичне освоєння системи культурних цінностей продовжується. Відзначена пряма залежність швидкості оволодіння спеціальністю, майстерністю від культурно-естетичного рівня молодих робітників, фахівців різних галузей. На жаль, зараз практично зруйнована мережа культурно-просвітницьких установ, у жалюгідному стані перебуває більшість бібліотек, музеїв, парків, кіностудій. Тому треба багато чого здійснювати, щоб покращити такий стан. Перші кроки, які необхідно зробити працівникам культурних установ, залежать від них самих, від їхньої естетичної та художньої культури [6].

Естетична й художня культура – найважливіші складові духовного обличчя особистості. Від їх наявності та ступеня розвитку в людині залежить її інтелігентність, творча спрямованість зусиль і діяльності, особлива натхненність устремлень до світу й інших людей. Без розвиненої здатності до естетичного відчуття, переживання людство навряд чи змогло реалізувати себе в настільки різнобічно багатому й прекрасному світі "другої природи", тобто культури.

Естетичні почуття пробуджують моральні й інтелектуальні прагнення в людині. Відомо, наприклад, яку роль відіграє естетична мотивація у творчій діяльності видатних представників найрізноманітніших професій – учених, інженерів, конструкторів, художників ... [7: 18].

Не випадково з найдавніших часів людської історії формується розуміння особливої значущості творчості за законами краси, особистості Творця й естетичного ідеалу. З рівнем естетичного розвитку особистості й суспільства, зі здатністю людини відіграватися на красу й творити за законами краси закономірно пов'язують розвиток людства в усіх сферах життєдіяльності. Результативні прояви творчої енергії та ініціативи людей наочно представлені в різноманітних досягненнях світової культури [1: 15; 3: 5–8; 4: 1]. Значення естетичного й художнього розвитку особистості як найважливішого важеля громадського прогресу зростає в перехідні епохи, що вимагають від людини підвищеної творчої активності, напруження всіх її духовних сил. Запас міцності під час здійснення реформ не в останню чергу визначається естетичним потенціалом суспільства. Саме ця обставина надзвичайно актуалізує проблему формування естетичної та художньої культури особистості, створення для цього сприятливих умов. Важливо надавати ефективну протидію позначеній тенденції витіснення естетичного середовища на другий план, на периферію усвідомлених завдань. Це загрожує дуже небезпечними наслідками – культурним збіднінням життя суспільства й духовними злиднями. Ніякі придбання чисто матеріального порядку, на яких схильні зосереджувати свою увагу нинішні реформатори, природно, не вартують такої ціни. Більше того, можна стверджувати, що без істотного впровадження естетичного чинника в здійснюваних перетвореннях, їх соціальна, людська ефективність буде катастрофічно мала. Тому необхідно ті "нововведення", що виникають у нашому житті, піддавати в цьому зв'язку неупередженій морально-естетичній експертизі. Естетична культура особистості означає єдність естетичних переконань, знань, почуттів, навичок і норм поведінки. Свого роду якісно-кількісний сплав цих складових в духовній структурі особистості виражає міру освоєння нею естетичної культури суспільства, одночасно визначаючи також і міру можливої творчої самовіддачі. Становлення і розвиток естетичної та художньої культури особистості – процес поетапний, що здійснюється під впливом соціальних, демографічних і соціально-психологічних та інших факторів. У ньому задіяні механізми як стихійного, так і цілеспрямованого характеру, що визначаються загалом середовищем спілкування й умовами діяльності індивідів, їх естетичними параметрами. У випадку цілеспрямованого впливу на особистість, за умови дотримання всіх інших умов і факторів організації та

змістовного наповнення естетичного виховання буде здійснено наближення до високого ступеня сформованості всіх складників естетичної культури особистості.

Культура виступає істотним моментом суспільного й індивідуального життя людей. Її внутрішнім механізмом є функціонування естетичної свідомості особистості, спрямованість якої виражається в системі естетичного відношення до різноманітних об'єктів середовища через механізм сприйняття, переживання, оцінки, смаку, ідеалу, погляду, судження. З рівнем естетичної культури зв'язуються можливості адекватної орієнтації особистості в різній системі естетичних і художніх цінностей. Міра вираження навичок, здібностей і потреб у діяльності та поведінці особистості якраз і характеризує рівень її естетичної та художньої культури, який найбільш зримо виявляється в духовно-змістовному спілкуванні людей через їхню участь у різних формах соціальної творчості [2: 15].

Різновидом і у відомому сенсі домінантою естетичної культури особистості є її художня культура, рівень якої залежить від ступеня художньої освіченості, широти інтересів у сфері мистецтва, глибини його розуміння й розвинутої здібності адекватної оцінки художніх цінностей. Усі ці характеристики концентровано предстали в понятті художнього смаку – естетично значущої властивості особистості, що формується й розвивається в процесі її спілкування з мистецтвом.

Естетичне переживання служить одночасно індикатором художньої цінності творів мистецтва і в своїй завершальній стадії вливається в естетичну оцінку або судження смаку. Отже, художній смак постає у вигляді безпосередньої здатності особистості до сприйняття творів мистецтва, емоційно-чуттєвого переживання їх змістовно-формальних характеристик і, у кінцевому рахунку, до мотивованої їх оцінки та судження [8: 73].

Разом з тим, було б неправильно обмежувати реальні прояви художньої культури особистості лише сферою мистецтва, його сприйняття, переживання й оцінки. Художня культура, крім мистецтва, широко представлена в матеріальному виробництві, у побуті, реалізуючись у формі краси та образної виразності створюваних людиною предметів. Адже народилося справжнє мистецтво лише там, "де і сходи витончені, і кімната, і склянка, і ложка, і чашка, і стіл, і шафа, і так до останнього предмета" [3: 189].

Естетична й художня культура особистості виступає важливим чинником організації та самого процесу матеріально перетворювальної діяльності, усієї трудової практики. Її спрямованість на творчість, на досягнення художньо-образної виразності створюваних предметів, на майстерність дозволяє створювати справжні шедеври.

Отже, надзвичайно важливим є цілеспрямоване формування естетичної та художньої культури особистості, оскільки їм належить провідна роль у соціальному відтворенні людини. Естетичне виховання підсилює розвиток самосвідомості, сприяє формуванню соціальної позиції, заснованої на гуманістичних цінностях.

Перспективи подальших наукових пошуків можна визначити в напрямку розробки спецкурсу з формування естетичної та художньої культури особистості з використанням різноманітних педагогічних умов та технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Холмянский Л. М. Дизайн : книга для учащихся / Л. М. Холмянский, А. С. Щипанов. – М. : Просвещение, 1985. – 240 с.
2. Королева Г. М. Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях / Г. М. Королева, Г. А. Петрова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 180 с.
3. Краткий словарь терминов изобразительного искусства – М. : Изд-во Советский художник, 1959. – 190 с.
4. Киященко Н. И. Эстетика жизни : учебное пособие / Н. И. Киященко. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 15 с.
5. Краснов Г. В. Мотив в структуре прозаического произведения : К постановке вопроса // Вопрос сюжета и композиции. – Горький : Изд-во ГГУ, 1980. – С. 69–81.
6. Белов А. Художественное проектирование / А. Белов, В. Коваленко. – М. : Просвещение, 1979. – 176 с.
7. Ларичев О. И. Наука и искусство принятия решений / О. И. Ларичев. – М. : Наука, 1979. – 200 с.
8. Малая энциклопедия этикета. – М. : Рипол Классик, 2000. – 640 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Kholmyanskiy L. M., Shchipanov A. S. Dizayn [Design]: textbook. – Moscow: Prosveshchenie, 1985. – 240 p. (rus)
2. Koroleva G. M., Petrova G. A. Sistema esteticheskoy podgotovki studentov v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh [The System of Esthetic Training of Students in Higher Educational Establishments]. – Kazan : Kazan. Publishing House of Kazan Federal University, 1989. – 180 p. (rus)
3. Kratkiy slovar' terminov izobrazitel'nogo iskusstva [Concise Dictionary of Fine Arts]. – Moscow : Sovetskiy khudozhnik, 1959. – 190 p. (rus)
4. Kiyashchenko N. I. Estetika zhizni [Esthetics of Life]: teaching guide. – Moscow : INFRA-M, 1999. – 15 p. (rus)
5. Krasnov G. V. Motiv v strukture prozaicheskogo proizvedeniya: K postanovke voprosa [The Motive in the Structure of Prose Work: Raising the Issue]. Vopros syuzheta i kompozitsii [On the Plot and Composition]. – Gorky State University, 1980. – P. 69–81. (rus)
6. Belov A., Kovalenko V. Khudozhestvennoe proektirovanie [Artistic Engineering]. – Moscow : Prosveshchenie, 1979. – 176 p. (rus)

7. Larichev O. I. Nauka i iskusstvo prinyatiya resheniy [Science and Art of Decision-Making]. – Moscow : Nauka, 1979. – 200 p. (rus)
8. Malaya entsiklopediya etiketa [Concise Encyclopedia of Etiquette]. – Moscow : Ripol Klassik, 2000. – 640 p. (rus)

Матеріал надійшов до редакції 12.02. 2014 р.

Зеленская Н. А. Эстетическая и художественная культура – важнейшие составляющие формирования творческой личности.

Статья посвящена проблеме формирования эстетической и художественной культуры личности. Используя исторический экскурс, автор разъясняет природу возникновения у человека особых чувственных реакций и образного восприятия. С этой целью необходимо использовать средства, методы и формы эстетического и художественного воспитания, направленные на развитие творческой фантазии и художественно-эстетического мировосприятия. Успешность процесса развития эстетической и художественной культуры творческой личности зависит от многих факторов, среди которых особое значение имеет проявление инициативы, богатой фантазии, степень художественной образованности, широта интересов в сфере искусства, глубина его понимания и развитая способность адекватной оценки художественных ценностей. Все эти характеристики концентрированно представлены в понятии художественного вкуса – эстетически значимого свойства личности, которое формируется и развивается в процессе ее общения с искусством. Поскольку каждая личность имеет задатки для восприятия и понимания искусства, то их развитие, формирование способности понимать образный язык искусства, адекватно воспринимать художественные произведения – необходимое условие успешного формирования эстетического опыта и эстетической культуры. Различные виды деятельности человека не подменяют искусство, искусство не замещает ни одну из форм деятельности человека, а наоборот, оно специфически воспроизводит, моделирует каждую из них. В этом и заключается основная особенность художественной деятельности в ее всеобщей форме. На современном этапе делаются попытки выделить контуры формирования в личности эстетической и художественной культуры.

Ключевые слова: воспитание студентов, профессионализм, майстерство, духовность, эстетика.

Zelenskaya N. A. Aesthetic and artistic culture – the most important components in the formation of a creative personality.

The article is dedicated to the problem of formation of the aesthetic and artistic culture of a personality. Using the historical excursus the author explains how the specific perceptual reactions and figurative perception appear. In order to do that properly it is necessary to use the means, methods and forms of aesthetic and artistic education aimed at development of the creative fantasy, artistic and aesthetic worldview. The success of the process of developing aesthetic and artistic culture of a creative personality depends on many factors, some of the most important among them are the display of initiative, the rich fantasy, the level of the artistic education, the breadth of interests in the sphere of art, the depth of its understanding and the developed ability to estimate artistic values sufficiently. All those characteristics are represented in concentrated way by the notion of sensitivity to art – the aesthetically important feature of the personality which is formed and developed through intercourse with art. Due to the fact that every person has the bent for perception and understanding of art, the development of those features, formation of the ability to understand the figurative language of art, sufficiently percept the pieces of art – the important condition of the successful formation of the aesthetic experience and aesthetic culture. Different types of the activities cannot substitute art, as well as art cannot substitute any human activity, vice versa it specifically reproduces, simulates each of them. That is the main peculiarity of the artistic activity in its global form.

Key words: students' education, professionalism, skill, spirituality, aesthetics.